

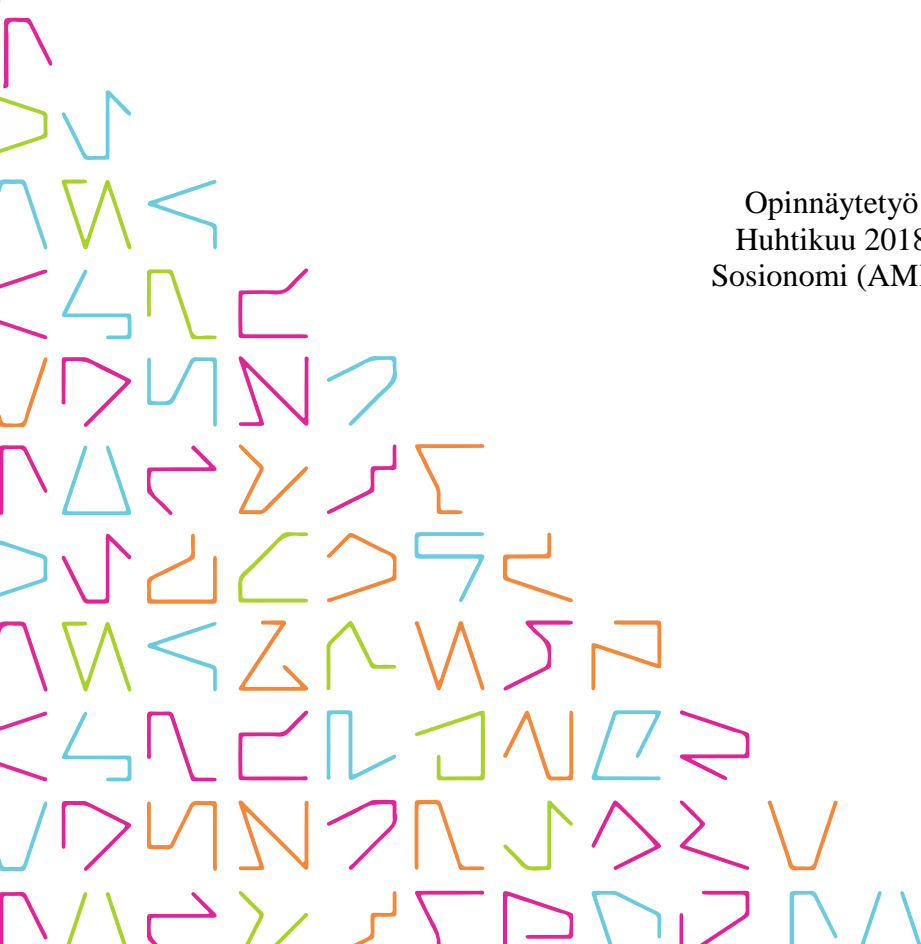

TAMPEREEN
AMMATTIKORKEAKOULU

KEHITYSVAMMAISEN OSALLISUUDEN EDIS- TÄMINEN ASUMISPALVELUYKSIKÖSSÄ

Susanna Virtanen

Opinnäytetyö
Huhtikuu 2018
Sosionomi (AMK)

TIIVISTELMÄ

Tampereen ammattikorkeakoulu
Sosionomi (AMK)
Sosiaalialan koulutusohjelma

VIRTANEN, SUSANNA:

Kehitysvammaisen osallisuuden edistäminen asumispalveluyksikössä

Opinnäytetyö 33 sivua, joista liitteitä 1 sivua
Huhtikuu 2018

Tässä opinnäytetyössä tutkittiin Pappilanpuiston asumispalveluyksikön sen kehitysvammaisten asukkaiden osallisuuden toteutumista ja siihen vaikuttavia tekijöitä. Tutkimuksen tavoitteena oli tuoda esille, miten osallisuus asumispalveluyksikössä toteutuu ja mitä esteitä sen toteutumiselle on. Tutkimukseen osallistujat olivat Pappilanpuiston asukkaita ja henkilökuntaa.

Opinnäytetyö oli laadullinen tutkimus, ja tutkimusmenetelmänä käytettiin etnografista tutkimusta. Aineiston keruu toteutettiin havainnoimalla asumispalveluyksikön toimintaa ja osallistumalla sen arkeen. Havainnointiaineisto koostuu sekä asukkaan että henkilökunnan näkökulmasta tehdyistä havainnoista, keskusteluista, haastatteluista ja yksikön dokumenteista.

Tulosten perusteella kehitysvammaisten ihmisten itsemääräämisoikeus ja osallistumismahdollisuudet toteutuivat Pappilanpuistossa hyvin. Asumisyksikkö on merkityksellinen yhteisö kehitysvammaisen elämässä. Asukkaiden tyytyväisyys omaan elämään ja henkilökunnan arvostava työtapa näkyivät Pappilanpuiston asumispalveluyksikössä. Kehitysvammaisten mahdollisuudet vaikuttaa omiin asioihinsa riippuvat muista ihmisistä.

Asiasanat: osallisuus, asumispalveluyksikkö, kehitysvammaisuus

ABSTRACT

Tampereen ammattikorkeakoulu
Tampere University of Applied Sciences
Degree Programme in Social Services

VIRTANEN, SUSANNA:

How to Advance Participation of People with a Disability in a Housing Unit

Bachelor's thesis 33 pages, appendices 1 pages

April 2018

In this thesis, the Pappilanpuisto housing unit was studied to find out the realization and factors influencing the development of disabled people. The aim was to show how the participation in the housing unit is realized and what the obstacles are to its realization. The participants of the study were residents and staff of Pappilanpuisto.

The study was qualitative in nature and based on ethnographic research method. The material was collected by observing the activities of the housing unit and participating in its everyday life. Collected material consists of observations, interviews and documents.

The results showed that, the right of self-determination and participation opportunities for people with disability is good at Pappilanpuisto. The housing is a very important association in the life of the people with a disability. The residents' satisfaction with their own lives and the way in which a person was valued was visible in the Pappilanpuisto housing unit. Opportunities for people with a disability to influence their own affairs depend on other people.

Key words: participation, housing unit, people with a disability

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	5
2	TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT	6
2.1	Mitä on kehitysvammaisuus?.....	6
2.2	Osallisuuden näkökulmia.....	7
2.3	Lainsäädäntö ja palvelut osallisuuden tukena.....	8
2.4	Osallisuuden ja itsemääräämisoikeuden esteet ja edistäminen asumispalveluyksikössä	11
2.5	Osallisuuden toteutumisen merkitys ja sen vaikutukset	15
3	OPINNÄYTETYÖN TOTEUTTAMINEN	16
3.1	Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoite	16
3.2	Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset.....	16
3.3	Etnografinen tutkimustapa ja aineiston hankinta osallistuvalla havainnoinnilla.....	17
3.4	Aineiston analysointi	18
3.5	Eettinen näkökulma opinnäytetyön toteuttamisessa	19
4	TUTKIMUSTULOKSET.....	22
4.1	Itsemääräämisoikeus, osallisuus päätöksenteossa ja omiin asioihin vaikuttaminen.....	22
4.2	Esteitä osallisuuden toteutumiselle	25
4.3	Ohjaaja, auttaja vai kontrolloija?	26
4.4	Yhteisön merkitys ja yhteisiin asioihin vaikuttaminen	27
4.5	Tulosten yhteenvedo	30
5	POHDINTA.....	33
	LÄHTEET.....	35
	LIITTEET	38
	Liite 1. Saatekirje	38

1 JOHDANTO

Kiinnostukseni tutkimusaihetta kohtaan nousee omasta työstäni ohjaajana kehitysvammaisten asumispalveluyksikössä. Työssäni joudun päivittäin pohtimaan kehitysvammaisten tasavertaisia mahdollisuuksia osallistua omaa elämää koskevaan päätöksen tekoon sekä työntekijöiden mahdollisuuksia asukkaiden osallisuuden edistämiseen. Kehitysvammalain muutokset itsemääräämisoikeuden vahvistamisesta ja rajoitustoimenpiteiden vähentämisestä tulivat voimaan kesäkuussa 2016. Lakimuutos on herättänyt paljon keskustelua ja muutosten astuttua voimaan ovat kehitysvammaisten kanssa työskentelevät joutuneet entistä enemmän miettimään omia asenteitaan ja uudenlaisia toimintatapoja eli määrittelemään rooliaan uudelleen.

Opinnäytetyöni keskittyy tutkimaan kehitysvammaisten ihmisten osallisuutta heidän asuinpaikassaan, asumispalveluyksikössä. Tiedon ja aineiston kerääminen toteutettiin KVPS Tukena Oy:n Pappilanpuiston asumispalveluyksikössä. Opinnäytetyön tarkoituksena on tuoda esille, miten kehitysvammaisten asukkaiden osallisuus toteutuu ja miten se huomioidaan asumispalveluyksikössä. Tutkimuksen tavoitteena on tuottaa tietoa kehitysvammaisten ihmisten osallisuudesta sekä sen myötä luoda mahdollisuus kehittää ja edistää sen toteutumista asumispalveluissa.

Tutkimuksessani olen käyttänyt etnografista tutkimustapaa ja tutkimusmenetelmäksi valitsin osallistuvan havainnoinnin, jonka avulla pyrin saavuttamaan ymmärrystä kehitysvammaisten asukkaiden elämästä asumispalveluyksikössä osallisuuden näkökulmasta. Tutkimukseen osallistujia olivat asumispalveluyksikön henkilökunta ja asukkaat.

2 TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT

2.1 Mitä on kehitysvammaisuus?

Kehitysvammaiset ovat suurin vammaisryhmä ja kehitysvammaisella tarkoitetaan henkilöä, jonka kehitys tai henkinen toiminta on häiriintynyt synnynnäisen tai kehitysiässä saaden sairauden, vian tai vamman vuoksi. Kehitysvamma ilmenee ymmärryksen alueella, jonka vuoksi kehitysvammaisen on vaikeampi oppia uusia asioita, soveltaa aiemmin oppimaansa uusissa tilanteissa sekä itsenäisesti hallita elämäänsä. (Arvio & Aaltonen 12-15, 2011.)

Lääketieteellistä näkökulmaa tärkeämpää kuitenkin on tietää mitä haasteita ja vaikeuksia kehitysvammaisuus elämään tuo, jotta pystymme ymmärtämään kehitysvammaista henkilöä. Oppimisen ja ymmärtämisen vaikeus vaikuttaa toimintakykyyn yksilöllisesti. Se voi luoda paljon tuen tarvetta tai vain vähän ja tilapäisesti. Kehitysvamma on vain yksi osa ihmisen persoonaa. Kehitysvammaisia ihmisiä yhdistää ainoastaan se, että käsitteellinen ajattelu ja abstraktit ilmiöt ovat heille vaikeita. Muilta osin kaikki kehitysvammaiset ihmiset ovat yksilöllisiä, erilaisia persoonia kuten vammattomatkin ihmiset. (Hongisto, Repo & Björkman 2008.)

Seppälä (2010) toteaa kehitysvammaisuudella olevan kahdet kasvot, medikaaliset ja sosiaalis-kulttuuriset. Etuuksia, kuntoutusta tai hoitoa tarvittaessa osoitetaan lääketieteen avulla kehitysvammaisen vajavaisuus ja puutteellisuus, jotta voidaan todeta palveluiden tarve. Kehitysvammaisuuden toiminnallista määritelmää käytetään, kun pohditaan elämänlaatua ja arjen sujumista sekä niiden tueksi tarvittavia ratkaisuja. Tällöin pyritään osoittamaan henkilön mahdollisuudet ja voimavarat toimintakyvyn, osallistumisen ja sosiaalisten roolien vahvistamiseksi. Tämä kehitysvammaisten ihmisten kaksijakoinen määrittäminen synnyttää ristiriidan. Molemmat näkökulmat ovat mukana ratkaisussa aiheuttaen ongelmia, varsinkin silloin, jos asiantuntijat määrittävät kehitysvammaisten ihmisten ominaisuuksia ja tarpeita keskustelematta heidän itsensä kanssa.

Vammaisliikkeessä erotellaan kolmeen aikakauteen liitettyä mallia. Kehitysvammaiset on nähty ensin potilaina, joihin suhtauduttiin vamman tai sairauden kautta. Erilaisten hoi-

totoimenpiteiden kohteena olleen potilaan hoitoa toteutettiin ainoastaan laitoksissa. Tämän jälkeen kehitysvammaisesta potilaasta tuli asiakas, jonka hoito muuttui kodin lähellä toteutettavaksi kuntoutukseksi. Asiakaslähtöisen kuntoutuksen tavoitteena on ollut vahvistaa elämänhallintataitoja. Palvelurakenteen muutos laitoshuollosta avohuoltoon on ollut edistämässä uuden ajattelumallin syntymistä. Nykypäivänä on tavoitteena nähdä kehitysvammaiset ihmiset omasta elämästään päättävinä kansalaisina, mikä ei vielä Suomessa toteudu toivotulla tavalla. (Vammaispolitiikka ja ajattelutapojen muutos 2015.)

2.2 Osallisuuden näkökulmia

Osallisuus on kuulumisen ja mukana olemisen tunnetta, joka syntyy osallistumisen, toiminnan ja vaikuttamisen kautta. Osallisuus muodostuu tuen ja arvostuksen kokemuksista pohjautuen tunteeseen yhteenkuuluvuudesta sekä yhteisön ja yhteiskunnan jäsenenä olemisesta. Keskeistä osallisuuden tunteessa on kokea aidosti pystyvänsä vaikuttamaan yhteisössä ja yhteiskunnassa. Osallisuus voidaan jakaa tiedon saamisen oikeuteen, suunnitteluun osallistumiseen, päätöksentekovaltaan ja omaan toimintaan. Suunnittelussa mukana olemisen lisäksi asiakas on myös kommentoimassa asioita yhteiskunnan ja palvelujärjestelmän tasolta, jotka koskevat häntä itseään aina hoidon toteutukseen saakka. Osallisuuden rakentuminen lähtee jo asiakkaan valinnasta, onko hän tapahtumassa mukana aktiivisesti vai passiivisesti. Osallisuuden mahdollistamiseen kuuluu, että asiakas saa apua ja tukea itsensä ilmaisemiseen sekä itsenäiseen päätöksentekoon. (Mäkisalo-Ropponen 2016, 16-17.)

”Osallisuuden avulla ehkäistään omaa elämää koskevasta päätöksenteosta syrjäytymisen ja vahvistetaan kokemusta täysivaltaisesta kansalaisuudesta.” (Mäkisalo-Ropponen 2016, 17).

Osallisuus toteutuu yksilön ja yhteisön suhteessa eli se ei ole yksilön toimintaa tai ominaisuus. Sosiaalipedagogisen osallisuuskäsityksen mukaan edellytetään pyrkimystä tarkastella suhdetta mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Eräs mahdollisuus on jäsentää osallisuutta kolmen ulottuvuuden avulla. Ihminen on yhteisössä osallisena, kun hän on osana yhteisöä eli kuuluu johonkin, toimii osana yhteisöä eli osallistuu ja kokee olevansa osana yhteisöä. Yhteisöllä voidaan tarkoittaa pieniä, konkreettisia ja paikallisia lähiyhteisöjä tai abstrakteja yhteisöjä kuten yhteiskuntaa ja ihmiskuntaa. Osallisuus voi toteutua

suhteessa hyvin erilaisiin yhteisöihin, kun ne mahdollistavat kuulumisen, osallistumisen yhteisön elämään ja kuulumisen tunteen kehittymisen. Ihminen voi tuntea eri vahvuista osallisuutta eri yhteisöissä. Yksilön ja yhteisön suhteen kutsumista osallisuudeksi edellyttää, että yhteisö hyväksyy yksilön jäsenekseen ja yksilö haluaa olla yhteisön jäsen. Tämän lisäksi yhteisön täytyy tarjota todellisia toimintamahdollisuuksia ja yksilön jonkinlaista osallistumista yhteisön elämään edellyttäen, että yksilöllä on riittävät toimintavalmiudet. Yhteisön tarjoamat yhteenkuuluvuuden mahdollisuudet ja yksilön tietoisuuden kehittyminen kuulumisesta johonkin, mahdollisuuksista osallistua ja omasta merkityksestä yhteisöä ovat osallisuuden edellytyksiä kokemisen tasolla. Jotta osallisuus voi toteutua, tarvitaan siihen näitä kaikkia: kuulumista, osallistumista ja kuulumisen tunnetta. Minkään näiden kokeminen ei yksistään riitä osallisuuden toteutumiseen. Sosiaalipedagogisen osallisuuskäsityksen pohjaksi sopii sosiaalipedagoginen näkemys ihmisen ja yhteisön tasapainoisesta suhteesta. Yhteisöltä ja yksilöltä vaaditaan sitoutumista toisiinsa sekä vastuullista toimintaa yhteisten asioiden hyväksi, jotta osallisuus voi toteutua. (Niivala & Ryyänen 2013, 26-28.)

Osallisuuden edistämässä tulisi kiinnittää huomiota heikoimmassa asemassa oleviin ja syrjittyihin ihmisiin, koska jos he voivat vaikuttaa, osallistua ja kuulua ovat osallisuuden edellytykset muillekin hyvät todennäköisemmin. Hyvinvointijärjestelmä täydentyy ja uudistuu osallisuustyön myötä.

Osallisuuden edistämässä tärkeä rooli on yhteiskunnan rakenteilla sekä mm. sosiaali- ja terveyspalveluilla. Palveluiden suunnitteluun, kehittämiseen ja arviointiin tulisi ottaa mukaan asukkaat, asiakkaat ja kokemusasiantuntijat. Näin saadaan laadukkaampi ja asiakkaiden tarpeita paremmin vastaavia palveluita. Kansalaisten ja yksilön aktiivisuuden tukeminen sekä oman toimijuuden vahvistaminen ovat osa osallisuuden edistämistä. (Osallisuuden edistäminen 2018.)

2.3 Lainsäädäntö ja palvelut osallisuuden tukena

Kehitysvammaisten osallisuutta koskevia kohtia lainsäädännöstä löytyy perustuslaista, sosiaalihuoltolaista, vammaispalvelulaista ja kehitysvammalaista sekä YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevasta yleissopimuksesta.

Suomen perustuslakiin (731/1999) on kirjattu jokaiselle kuuluvat perusoikeudet joita ovat yhdenvertaisuus, oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen, liikkumisvapaus, yksityisyyden suoja, oikeus maksuttomaan perusopetukseen ja työhön sekä omaan kieleen. Ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä perustuslain 6§:n mukaan eikä ketään saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan muun ohella terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Laki velvoittaa julkista valtaa turvaamaan jokaiselle riittävät sosiaalipalvelut, jolla tarkoitetaan palvelutasoa joka luo jokaiselle ihmiselle edellytykset toimia yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä.

Sosiaalihuoltolalla (1301/2014) myönnetään sosiaalihuollon palveluita niitä tarvitseville henkilöille ominaisuuksista tai vammoista riippumatta. Kehitysvammaisten erityispalvelut ja vammaispalvelut on määritelty kunnan sosiaalihuollon tehtäväksi.

Vammaispalvelulain (380/1987) tarkoituksena on edistää vammaisen henkilön edellytyksiä elää yhteiskunnan yhdenvertaisena jäsenenä, ehkäistä ja poistaa vammaisuuden aiheuttamia haittoja ja esteitä sekä parantaa yksilöllisiä osallistumis- ja toimintamahdollisuuksia. Vammaispalvelulain mukaisiin subjektiivisiin oikeuksiin kuuluu kuljetus- ja saattajapalvelu, palveluasuminen, asunnon muutostyöt, henkilökohtainen apu ja päivätoiminta. Harkinnanvaraisiin ja määrärahasidonnaisiin oikeuksiin kuuluu kuntoutusohjaus, sopeutumisvalmennus, päivittäisissä toiminnoissa tarvittavat välineet ja laitteet sekä ylimääräiset ravinto- ja vaatekustannukset.

Henkilökohtainen apu tarjoaa vaikeavammaiselle henkilölle välttämätöntä avustamista kotona ja kodin ulkopuolella päivittäisissä toiminnoissa, työssä ja opiskelussa, harrastuksissa, yhteiskunnallisessa osallistumisessa tai sosiaalisen vuorovaikutuksen ylläpitämisessä. Se on subjektiivinen oikeus vaikeavammaiselle henkilölle. (Vammaispalvelut ja muut sosiaalihuollon palvelut: Henkilökohtainen apu 2017.)

Vammaispalvelulain (380/1987) perusteella vammaisella henkilöllä on oikeus kuljetus ja saajapalveluihin. Kuljetuspalvelut mahdollistavat ja edistävät kehitysvammaisten osallistumista yhteisöjen ja yhteiskunnan toimintaan sekä tukee heidän sosiaalisia suhteitaan.

Suurin osa kehitysvammaisista työskentelevät työ- ja toimintakeskuksissa. He eivät ole työsuhteessa vaan saavat eläkkeen lisäksi työosuusrahaa. Työtoiminta voi olla myös avo-

työtoimintaa, jossa työ tehdään tavallisella työpaikalla, mutta ei kuitenkaan työsuhteessa. Päivätoimintaa järjestetään työ- ja toimintakeskuksissa eniten tukea tarvitseville. (Vammaispalvelulaki 380/1987). Mielekkään, merkityksellisen ja tarkoituksenmukaisen työ- ja päivätoiminnan toteutuminen vaatisi sen vahvaa kehittämistä. Käytännössä kehitysvammaisille järjestettävä työtoiminta on yksitoikkoista alihankintatyötä ja yksilöllinen työkuvan suunnittelu ei usein toteudu.

Mikäli kehitysvammaisen henkilö ei muun lain nojalla saa tarvitsemiaan palveluja, kehitysvammalain on säädökset erityishuollon antamisesta. Kehitysvammaisten erityishuoltolain (519/1977) tarkoituksena on edistää henkilön suoriutumista päivittäisistä toiminnoista, hänen omintakeista toimeentuloaan ja sopeutumista yhteiskuntaan sekä turvata hänen tarvitsemansa hoito ja huolenpito.

Viimeisimmät muutokset kehitysvammaisten erityishuoltolakiin (519/1977) astuivat voimaan vuonna 2016 samaan aikaan YK:n vammaissopimuksen kanssa. Lakimuutoksen tarkoituksena on vahvistaa kehitysvammaisen henkilön itsemääräämisoikeutta ja itsenäistä suoriutumista sekä vähentää rajoitustoimenpiteiden käyttöä. Lain mukaan itsemääräämisoikeuden vahvistamiseen kuuluu ihmisarvon, vakaumuksen ja yksityisyyden kunnioittaminen. Erityishuollossa olevan henkilön toivomukset, mielipide, etu ja yksilölliset tarpeet on huomioitava sekä turvattava mahdollisuus osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan. Palvelu- ja hoitosuunnitelmaan on kirjattava toimenpiteet, joilla tuetaan ja edistetään itsenäistä suoriutumista ja itsemääräämisoikeuden toteutumista, henkilön käyttämät kommunikointimenetelmät sekä ensisijaiset erityishuollon toteuttamisen keinot ilman rajoitustoimenpiteitä ja rajoitustoimenpiteiden käytön arviointi.

YK:n vammaissopimuksen keskeiset periaatteet ovat yksilön itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, syrjimättömyys ja yhdenvertaisuus, vammaisten henkilöiden osallistuminen ja osallisuus yhteiskuntaan sekä esteettömyys ja saavutettavuus. (Lait 2017.)

Kehitysvammaisen henkilön palveluiden ja tukitoimien suunnittelu on erittäin tärkeää. Palvelusuunnitteluprosessissa ovat mukana sosiaalityöntekijä, asiakas ja hänen toivomiensa tahojen edustajat, jotka yhdessä käyvät läpi asiakkaan elämäntilanteen sekä avun ja tuen mitä hän tarvitsee. Prosessista syntyy palvelusuunnitelma, josta ilmenee palveluiden sisällöt, järjestämistavat ja määrä. Palveluita ja tukitoimia pitää kuitenkin hakea erik-

seen, niiden kirjaaminen suunnitelmaan ei automaattisesti oikeuta niiden saamista. (Sosiaaliturvaopas: Palvelusuunnittelu 2017.) Palvelut ja tukitoimet tulisi suunnitella yhdessä kehitysvammaisten ihmisten kanssa, koska juuri niiden avulla luodaan mahdollisuus elää täysipainoista elämää. Palvelut ja tuet tulisi suunnitella sekä perustaa niin, että ymmärretään vammaisen ihmisen voimavarat ja mahdollisuudet. Vammaisen ihmisen selviytymisen elämässä on usein riippuvainen siitä, millaista tukea hän saa.

Lakinormeissa korostetaan asiakkaan kanssa tehtävää yhteistyötä. Monissa tutkimuksissa sekä asiakkaiden kertomuksissa on osoitettu asiakkaan äänen olevan vielä edelleen heikosti kuuluvilla. Arjen päätöksiä ja rakenteiden kehittämistyötä tehdään järjestelmän sekä ammattihenkilöiden ehdoilla kuulematta asiakkaiden tarpeita. (Mäkisalo-Ropponen 2016, 16.)

2.4 Osallisuuden ja itsemääräämisoikeuden esteet ja edistäminen asumispalveluyksikössä

Kunnan tulee järjestää asumispalvelut omassa kodissa, ryhmäkodissa tai muussa henkilölle itselleen parhaiten soveltuvassa paikassa asiakkaan yksilöllisten tarpeiden mukaan. Laitosasuminen ei ole palveluasumista eikä sitä voida järjestää myöskään terveyskeskuksen vuodeosastolle. (Vammaispalvelut ja muut sosiaalihuollon palvelut: Asuminen 2017.)

Asumispalveluilla on keskeinen osa kehitysvammaisen osallisuuden tukemisessa ja toteutumisessa. Valtioneuvosto teki vuonna 2012 päätöksen kehitysvammaisen ihmisten laitosasumisen purkamisesta vuoteen 2020 mennessä. Päätöksen myötä kehitysvammaisille rakennettiin pienempiä ja kodinomaisempia asumisyksiköitä asutuskeskuksiin. Sijainti mahdollistaa asioinnin kaupassa, pankissa sekä muiden palveluiden käyttämisen. Tätä kautta kehitysvammaisella ihmisellä on mahdollisuus tulla osaksi lähiyhteisöjä. Asumisyksiköiden henkilökunta on tärkeässä roolissa ja asumispalveluiden järjestämisellä on suuri merkitys kehitysvammaisen osallisuuden edistämässä sekä tukemisessa.

Ihmisoikeuksien toteutuminen kehitysvammaisen arjessa ja asumispalveluissa riippuu työntekijöiden tavasta toteuttaa hänen valinnanmahdollisuuksiaan, oman äänen kuulu-

mista, positiivisten riskien ottamista ja suurinta mahdollista autonomiaa. Jokainen yksittäinen työntekijä vaikuttaa ihmisoikeuksien toteutumiseen asukkaan joka päiväisessä arjessa. Henkilökunnalla täytyy olla tahtoa, voimia ja asennetta kehitysvammaisen tarpeiden, toiveiden ja mielipiteiden kuulemiseen. (Konola, Kekki, Tiihonen & Marjamäki 2011.) Asenteita koskeviin valmiuksiin kuuluu työntekijän kyky pohtia etiikkaan liittyviä asioita sekä oman toiminnan kriittinen tarkasteleminen. (Malm, Matero, Repo & Talvela 2004, 415-416.)

Esteettömyys tarkoittaa kaikkien sellaisten esteiden poistamista, jotka vaikuttavat vammaisten mahdollisuuksiin osallistua yhteiskuntaan sen täysivaltaisina jäseninä. Mielämme usein esteettömyyden liittyvän ensisijaisesti vain liikkumisen vapauteen ja sen mahdollistamiseen. Aholan (2018) mukaan, esteettömyys käsittää fyysisen lisäksi myös sosiaalisen, taloudellisen ja tiedonsaannin esteettömyyden. Fyysiseen esteettömyyteen kuuluu rakennetun ympäristön huomioiminen. Se on mm. liikkumis-, näkemis-, tai kuulemisympäristön esteettömyyttä. Asumisessa on fyysinen esteettömyys huomioitava ja on keskeinen oikeus. Jokaisen on voitava liikkua kodissaan, kotiinsa ja sieltä pois. Kotoa on voitava olla yhteydessä ulkomaailmaan ja siellä on pystyttävä sähköiseen asiointiin. Vammaisen henkilön turvallisuuden takaamiseksi ulos- ja sisäänpääsyn on toimittava aukottomasti vaaratilanteissa. Vammaisen on voitava toimia kodissaan mahdollisimman itsenäisesti.

Ahola (2018) toteaa kirjoituksessaan, että palvelu voi olla esteetön ja saavutettava, mutta niin vaikea, monimutkainen tai kallis, ettei se ole käytettävä. Tällöin kyse on saavutettavuuden esteestä. Esteettömyys voidaan näkökulmasta ja tilanteesta riippuen liittää moniin ihmisoikeuksiin. YK:n vammaisten ihmisoikeussopimuksessa esteettömyys liitetään kuitenkin ensisijaisesti osallisuuteen yhteiskunnassa ja itsenäiseen elämään. Näkökulma on siis laajempi kuin pelkkä liikkuminen. Oleellista on, mitä seurauksia vammaisille on esteettömyydestä ja esteellisyydestä eli miten se vaikuttaa heidän elämäänsä yhteiskunnassa.

Sosiaalisen esteettömyyden toteutumisessa on kyse asenteista. Sillä tarkoitetaan ilmapiiriä, jossa kenenkään ei tarvitse kokea syrjintää, väheksymistä tai kiusaamista. Sosiaalista esteettömyyttä edistää tieto sairauksista, vammoista tai elämäntilanteista sekä ymmärrys niiden vaikutuksista ihmisen elämään. (Työelämän esteettömyys: Sosiaalinen ja psyykinen esteettömyys 2018.)

Meistä jokainen kohtaa elämässään jatkuvasti erilaisia riskejä, tiedostettuja tai tiedostamattomia. Kehitysvammaisilta rajoitetaan usein valintojen mahdollisuuksia ja itse tehtyjä päätöksiä turvallisuuteen vetoamalla. Holhoava ja ylihuolehtiva käyttäytyminen on hyvin yleistä kehitysvammaisten arjessa. Huolenpidosta ja turvallisuudesta vastuussa oleva taho esimerkiksi asumispalveluyksikkö, nähdään mahdollisesti syyllisenä, jos asukkaalle sattuu tai tapahtuu jotain. Tämän pelossa saatetaan rajoittaa liikkumista kodin ulkopuolelle. Mikäli vaara on ollut jo lähellä, voidaan tapahtuneen uusinnan pelossa kieltää asukkaalta kaikki tapahtumaan johtanut toiminta. Tätä ylisuojelevaa käyttäytymistä ilmenee ajoittain niin omaisilla, työntekijöillä kuin lainsäätäjilläkin. (Kehitysvammaisten palvelusäätiö 2012, 67-69.) Holhoava käyttäytyminen vaikuttaa merkittävästi osallisuuden toteutumiseen, koska se rajoittaa kehitysvammaisen mahdollisuuksia täysivaltaiseen elämään. Tällaiseen holhoavaan toimintakulttuuriin tarvitaan vahvaa asennemuutosta. Täysivaltaisen elämän mahdollistaminen tapahtuu vain ymmärtämällä, että elämään kuuluu onnistumiset sekä epäonnistumiset.

Ihmisen hyvinvoinnin kannalta on tärkeää, että hän uskoo omiin mahdollisuuksiinsa sekä voi vaikuttaa ja määrätä omaan elämäänsä liittyvistä asioista. Mikäli hän kokee, ettei hänellä ole keinoja vaikuttaa siihen mitä itselle tapahtuu, hän ei voi hyvin. Ihmisellä saattaa olla kokemuksia siitä, että häntä ei kuulla eikä hänen näkemyksillään ole lopputuloksen kannalta merkitystä. Tällainen ns. opittu avuttomuus heikentää hänen hyvinvointiaan. (Kehitysvammaisuus: Itsemääräämisoikeus 2017.) Kehitysvammaisilla opittu avuttomuus on yleistä. He ovat oppineet siihen ja kokevat, että heillä ei ole taitoja, osaamista tai ymmärrystä vaikuttaa omaan elämäänsä, koska he eivät ole saaneet siihen mahdollisuutta.

Kehitysvammaisen yksi keskeisiä osallisuutta tukevia tekijöitä on itsemääräämisoikeuden toteutuminen. Itsemääräämisoikeudella tarkoitetaan ihmisen oikeutta päättää häntä koskevista asioista. Kehitysvammaisilla itsemääräämisoikeuden toteuttaminen vaatii yksilöllistä tukea. Itsemääräämisoikeuden tukemisella pyritään löytämään ne asiat, jotka auttavat kyseistä ihmistä ymmärtämään asiaa ja sen ulottuvuuksia. Esimerkkejä itsemääräämisoikeuden tukemiseen voi olla erilaisten vaihtoehtojen selvittäminen yhdessä henkilön kanssa, keskusteleminen eri vaihtoehtoista ja niiden eri puolien punnitseminen, tukemalla henkilöä kokeilemaan asioita tai käymällä paikan päällä hänen kanssaan. Usein

itseään määräämisoikeuden toteutumisessa on kyse pienten tai suurten unelmien toteutumisesta. (Itsemääräämisoikeus: Itsemääräämisoikeuden tukeminen 2016.) Itsemääräämisoikeuden toteutuminen arjessa riippuu kehitysvammaisten ihmisten kohdalla usein siitä, miten heille tukea ja palveluita tarjoavat organisaatiot ja niissä työskentelevä henkilökunta toimivat. (Kehitysvammaisuus: Itsemääräämisoikeus 2017).

Päivi Topon (2012) mukaan itsemääräämisoikeuden ulottuvuuksia ovat oikeus saada tietoa itselle ymmärrettävässä muodossa, tieto ja ymmärrys valittavissa olevista vaihtoehdoista, henkilön tekemästä päätöksestä on oltava konkreettisia seuraamuksia ilman kohutonta viivettä, selvittää miten henkilön kykyjä ja taitoja voisi käyttää sekä huolehtimalla fyysisestä yksityisyydestä. Käytännössä itsemääräämisoikeuden toteutuminen tarkoittaa vapautta tehdä omia valintoja ja päättää omista asioistaan, kuten syömisistään, päivärytmistään, pukeutumisestaan, liikkumisestaan asumisyksikössä ja sen ulkopuolella, kiinnostuksen kohteistaan, vakaumuksistaan, osallistumisestaan harrastuksiin tai yhteiskunnalliseen toimintaan sekä seksuaalisuuteen liittyvistä asioista

Kehitysvammaiselle pitää antaa mahdollisuus omien valintojen ja päätösten tekemiseen sekä tietoa eduista ja mahdollisista riskeistä, joita päätöksentekoon liittyy sekä mahdollistamalla vastuunoton harjoittelu mm. rahankäytössä, lääkehoidossa. Käytetään positiivista riskiarviointia ja sallitaan myös epäonnistumiset. Kehitysvammaiselle luodaan ja annetaan mahdollisuuksia kokeilla ja harjoitella. Hyviä työvälineitä osallisuuden tukemiseen ovat mm. elämänsuunnittelun välineet, riskien arviointi, keskustelut ja vaihtoehtojen tarjoaminen. (Kehas-ohjelman hyvät käytännöt. Osallisuutta tukevat käytännöt. 2016.)

Jokaisella ihmisellä on oikeus tulla kuulluksi ja kommunikoida omien taitojensa mukaisesti sairaudestaan tai vammastaan riippumatta. Kehitysvammaisuuteen liittyy usein ymmärtämisen vaikeuksia ja kykyä ilmaista itseään. Heidän kommunikointikykynsä vaihtelee vamma-asteen mukaan. Osallisuuden toteutuminen edellyttää tasa-arvoisen vuorovaikutuksen toteutumista, joten vuorovaikutus on mahdollistettava niillä keinoilla, joita kehitysvammaisen ymmärtää ja itse käyttää.

Vaikea kieli estää monia ihmisiä, kuten kehitysvammaisia toimimasta yhteiskunnan täysivaltaisina jäseninä. Selkokieli on suomenkielenmuoto, joka on yksinkertaisempaa ja helpompaa kuin yleiskieli. Se auttaa ihmisiä tiedon saamisessa, lukemisessa, omien ajatusten ilmaisemisessa ja osallistumisessa yhteiskunnalliseen keskusteluun. (Selkokieli 2018.) Onnistunut vuorovaikutus edellyttää kuitenkin ensisijaisesti sitä, että ihmiset ovat

aidosti läsnä ja kiinnostuneita toisistaan viestintätilanteessa. Kun kommunikointikump-panilla on vaikeuksia puheen tuottamisessa tai ymmärtämisessä, on kansakeskustelijalla merkityksellinen rooli. (Kommunikointi 2015.)

Pappilanpuiston asumispalveluyksikössä asukkaan tarvitsemia palveluita suunnitellaan yksilöllisesti, jotka kuvataan asiakkaan kanssa laadittavassa asumisensuunnitelmassa. Tärkeitä tavoitteita ovat asukkaiden itsemääräämisoikeuden tukeminen, itsenäistyminen ja omatoimisuuden lisääntyminen yksityisyyttä ja yksilöllisyyttä kunnioittaen.

2.5 Osallisuuden toteutumisen merkitys ja sen vaikutukset

Kehitysvammaisten ihmisten ajatukset hyvästä elämästä ovat hyvin samankaltaisia kuin valtaväestölläkin, kuten työ, opiskelu ja ihmissuhteet. Näiden saavuttaminen on kuitenkin kehitysvammaiselle huomattavasti vaikeampaa ja hän tarvitsee siihen muiden ihmisten apua ja tukea. Lisäksi hyvään elämään sisältyy kehitysvammaisella ihmisellä leimautumattomuus, esteetön ympäristö, oikeus päästä samoihin paikkoihin kuin muutkin, tiedon saanti, ymmärrettävä kieli, ymmärretyksi tuleminen ja itsemäärääminen. (Hyvä elämä aivan kaikille 2017.)

Itsemääräämisoikeuden toteutuminen ja valinnanvapaus lisääntyvät sekä näiden kautta saa myös vastuuta omasta elämästä. Kokemus ja tunne edellä mainittujen asioiden toteutumisesta, vaikuttavat suoraan myös kehitysvammaisen ihmisen elämänlaadun paranemiseen. Osallisuuden tunne vaikuttaa positiivisesti ihmisen aktiivisuuden lisääntymiseen ja mahdollistaa uusien taitojen oppimisen. Haastava käyttäytyminen vähentyy usein, kun kehitysvammaisen oma tahto tulee ymmärretyksi. Osallisuuden myötä eriarvoisuus vähenee ja kehitysvammaiset ihmiset ovat matkalla kohti yhteiskunnan täysivaltaista jäsenyyttä.

3 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTTAMINEN

3.1 Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoite

Opinnäytetyöni tavoitteena oli saada tekemieni havaintojen kautta tietoa asumispalveluyksikössä asuvien kehitysvammaisten asukkaiden osallisuuden toteutumisesta ja siihen vaikuttavista tekijöistä. Tutkimuksen tarkoituksena oli tuoda esiin mahdollisia osallisuuden esteenä olevia asioita, jolloin on mahdollista poistaa niitä joka auttaa edistämään kehitysvammaisten ihmisten osallisuuden kokemusta ja toteutumista. Lisäksi tutkimuksen myötä tuon näkyväksi jo olemassa olevia hyviä käytäntöjä, jotka tukevat osallisuutta ja edistävät sen kokemista.

Esille tuomieni havaintojeni ja tutkimuksen kokemusten myötä voidaan parantaa kehitysvammaisten elämänlaatua ja osallisuutta asumispalveluissa.

3.2 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Tarkastelen tutkimuksessani, miten kehitysvammaisen osallisuus asumispalveluyksikössä toteutuu. Pyrin tuomaan esille asioita mistä kehitysvammaisen osallisuus asumispalveluyksikössä arjessa muodostuu sekä huomioitani siitä, miten asumispalveluyksikön henkilökunta tukee ja mahdollistaa asukkaiden osallisuuden toteutumista. Tutkimukseni tehtävänä on kertoa huomioistani, miten kehitysvammaisen osallisuutta tuetaan ja mahdollistetaan asumispalveluyksikössä.

Vammaispolitiikassa tapahtuneet muutokset kehitysvammaisten asumisen osalta ovat tuoneet uusia palvelumuotoja ja kehitysvammaisten yhdenvertaisuuteen, yhteiskunnalliseen osallisuuteen ja perusoikeuksiin on kiinnitetty enemmän huomiota. Tutkimuksen kenttänä toimii aikuisten kehitysvammaisten asumispalveluyksikkö, joka on toiminut kuuden vuoden ajan.

Tutkimuskysymykset opinnäytetyössäni ovat:

- Miten kehitysvammaisen asukkaan osallisuuden toteutuminen näkyy asumisyksikössä?

- Millä tavoin henkilökunta toimii mahdollistaakseen asumispalveluyksikössä asuvan kehitysvammaisen osallisuuden toteutumiseen?
- Mitä esteitä on kehitysvammaisen osallisuuden toteutumiselle asumispalveluyksikössä?

3.3 Etnografinen tutkimustapa ja aineiston hankinta osallistuvalla havainnoinnilla

Opinnäytetyöni on kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa käsitellään kokemuksia sekä niihin liittyviä merkityksiä ja tutkija on dialogissa tutkimuskohteen kanssa. Teoria ohjaa tutkimusta, mutta ei määrittele sitä tiukasti. Aineiston hankinnassa käytetään tutkimusjoukon subjektiivista roolia huomioivia laadullisia metodeja, kuten havainnointia, haastatteluita, dokumenttien ja tekstien analysointia. (Tampereen ammattikorkeakoulu 2017.)

Käytin tutkimuksessani etnografista tutkimustapaa, jossa lähestyin tutkittavaa kohdetta ”sisältäpäin” ja keskeistä oli tutkijan osallisuus (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.) Tutkimusmenetelmänä käytin osallistuvaa havainnointia, jolla tarkoitetaan tietoista ja systemaattista osallistumista tutkittavien elämäntoimintoihin ja joskus myös heidän kiinnostuksiinsa ja tunteisiinsa. Vuorovaikutus tapahtui hyvin pitkälle tutkittavien ehdoilla ja pyrin minimoimaan osallistumiseni vaikutukset. (Grönfors & Vilkkä 2011). Tutkimukseni pyrkii tarkastelemaan asioita kehitysvammaisen asukkaan näkökulmasta koko tutkimusprosessin ajan ja tämän lisäksi huomioin henkilökunnan esiin tuomat näkemykset ja toimintatavat. Yritin kiinnittää huomiota ja löytää myös sellaisia asioita sekä yksityiskohtia joita asukkaat ja henkilökunta eivät omassa toiminnassaan välttämättä itse tule huomioineeksi.

Tutkimukseen osallistujia olivat Pappilanpuiston asumispalveluyksikön asukkaat ja henkilökunta. Osallistuin asumispalveluyksikön arkeen ja tein havaintoja sekä sain kokemuksia asukkaiden osallisuuteen vaikuttavista tekijöistä. Havainnoin asukkaita, henkilökuntaa ja siellä tapahtuvaa toimintaa mm. vuorovaikutustilanteita ja kohtaamisia sekä pohdin

näiden kaikkien merkityksiä. Kiinnitin havainnoinnissani erityisesti huomiota tilanteisiin, joissa nousee esille itsemääräämisoikeus, tasa-arvoisuus, sosiaalisen kanssakäymisen mahdollisuudet, valtasuhteet, arvot ja asenteet.

Tein havaintoja sekä osallistumalla toimintaan, että tarkkailemalla ulkopuolisena asumispalveluyksikössä sen arkisia tilanteita ja toimintaa. Havainnoinnin avulla sain tietoa asukkaiden elämästä, jotta pystyin ymmärtämään heidän osallisuuteensa vaikuttavia tekijöitä.

Havaintoja ja kokemuksia sain tekemällä kenttämuistiinpanoja, haastatteluista sekä keräsin tietoa asumispalveluyksikön ohjeista ja dokumenteista. Pidin tutkimuspäiväkirjaa koko kentällä olo ajan, johon kirjasin ylös ajatuksiani ja tunteitani, joita heräsi havainnoissani tai haastattellessa. Kirjasin ylös myös epävirallisesti käymiäni keskusteluja. Tulkitsin ja analysoin kenttämuistiinpanoja, joiden perusteella kokosin havaintoaineistoa keskeisistä tekijöistä.

3.4 Aineiston analysointi

Laadullisen tutkimuksen piirteisiin kuuluu aineistolähtöisen analyysin suosiminen, jossa teoriaa käytetään apuvälineenä. Tulokset ovat ainutlaatuisia, joissa pyritään ymmärtämään kyseisen tapauksen ilmiötä. (Tampereen ammattikorkeakoulu 2017.)

Grönforsin ja Vilkan mukaan (2011) analysointi koostuu aineiston osittamisesta käsitteellisiin osiin ja sen uudelleen kokoamista synteessissä joko kuvauksiksi kokemusperäisiksi yleistyksiksi tai teoreettisiksi johtopäätöksiksi. Laadullinen aineiston analysointi tapahtuu kerätystä materiaalista, kokemuksista, havainnoista ja haastatteluista, joiden avulla pyrin etsimään, jäsentämään, ymmärtämään ja tulkitsemaan esille tulleita asioita sekä ymmärtämään ilmiötä syvemmin.

Analysointi tapahtuu osittain samalla kuin tiedon keruukin. Kentältä kerätty aineisto järjestetään lopullista analyysia varten. Aineiston järjestäminen on myös osa analyysiä. Analysoinnissa on huomioitava virhetulkintojen mahdollisuus ja pyrittävä välttämään arvokkaan ja käyttökelpoisen materiaalin häviäminen. (Grönfors & Vilka 2011.)

Opinnäytetyön havaintoaineiston keräsin Pappilanpuistossa 3.1-31.1.2018 välisenä aikana. Havainnointipäiviä oli 17, aamu-, ilta- ja viikonloppuvuoroissa. Kerätty aineisto

koostuu havaintomuistiinpanoista 23 sivua, joihin kirjasin asumispalveluyksikön tapah-
tumia ja toimintoja sekä havainnointipäiväkirjasta 52 sivua, johon kirjoitin omia ajatuk-
siani, huomioitani ja tunnelmiani sekä alustavaa analyysia. Päiväkirjassa ja muistiinpa-
noissa nousivat eniten esille itsemääräämisoikeus, asenteet ja arvot sekä osallistumis- ja
vaikuttamismahdollisuudet omaan elämään.

Tutkimukseen on haastateltu 4 asukasta ja 3 työntekijää. Haastatteluiden keskeisimmät
teemat olivat itsemääräämisoikeuden toteutuminen, asukkaiden osallistumis- ja vaikutta-
mismahdollisuudet sekä heidän tyytyväisyytensä omaan elämäänsä asumispalveluyksi-
kössä. Haastattelut syvensivät ja tukivat tekemiäni havaintoja. Asukkaiden haastatteluissa
käsitelimme myös heidän elämäntarinoitaan, joka lisäsi merkittävästi omaa ymmärrys-
täni heidän ajatuksista. Haastattelut toteutin aina kahden kesken asukkaan omassa asun-
nossa ja pyrin pitämään haastattelutilanteen keskustelunomaisena, jotta haastateltavalla
olisi mahdollisimman helppoa kertoa näkemyksistään ja kokemuksistaan.

Lisäksi aineistoon on otettu mukaan 4:n asukkaan asumisensuunnitelmat, asukaspalave-
rimuistiot ajalta 2017-2018, palveluyksikön toimintakertomus vuodelta 2016, Pappilan-
puiston säännöt sekä KVPS Tukena Oy:n arvot ja perustehtävän kuvaus.

3.5 Eettinen näkökulma opinnäytetyön toteuttamisessa

Etnografisessa tutkimuksessa tutkija päättää siitä mitä, miten ja paljonko hän tutkii, joten
tutkijalla on suuri vastuu tulosten luotettavuudesta. Hän myös päättää mitä hän kerää ja
huomioi tietoa kerätessään. (Kananen 2014, 139.)

Opinnäytetyössäni huomioin tutkimusetiikan huolehtimalla riittävästä suojasta tutkimuk-
sen tiedonhankinnassa ja tutkittavia koskien. Toimin tutkimuksessani hyvän tutkimus-
käytännön mukaisesti, jossa ensisijaista on tutkittavan ihmisarvon ja itsemääräämisoikeu-
den kunnioittaminen. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.)

Tutkittavien informointi on tärkeää tutkimusaineiston onnistumiselle ja sen huolellinen
toteuttaminen muodostaa tutkimukselle eettisen sekä lainmukaisen perustan. Tutkijan
eettisiin velvollisuuksiin kuuluu toteuttaa tutkittavan informointi asianmukaisesti ja hä-
nen oikeuksiaan kunnioittaen. Tietosuoja-asetuksen mukaan tutkittavan on annettava
suostumuksensa niin, että tahdonilmauksesta ei jää epäselvyyttä.

Hankin tutkimukseeni tarvittavan tutkimusluvan ja otin huomioon kohdejoukon sekä muiden tutkimukseen osallistuvien tietosuojan. Huolehdin asianmukaiset luvat kaikkea keräämääni materiaalia kohtaan. (Tutkittavan informointi 2017.)

Asumispalveluyksikön ollessa asukkaiden koti, aiheutti se eettisiä haasteita tutkimukselle. Jouduin pohtimaan omaa rooliani jo etukäteen ennen havainnointijaksoa ja myös jakson aikana. Miten osallistun asumispalveluyksikön arjen toimintaan ja milloin olen vain havainnoijan roolissa?

Yksikön johtaja oli pohjistanut tulemisestani asukkaita ja henkilökuntaa. Minut otettiin vastaan opiskelijan roolissa ja asukkaat kutsuivat minua opiskelijaksi koko havainnointijakson ajan. Aloittaessani havainnointijakson, kerroin vielä tarkemmin kaikille mitä varten olen siellä, mitä teen ja mistä asioista kerään tietoa. Oma roolini ulkopuolisena, mutta toimintaan osallistuvana mahdollisti sen, että tutustuttuani asukkaiden kanssa, syntyi välillemme luottamus, joka mahdollisti sen, että koin asukkaiden kertovan kokemuksestaan ja mielipiteistään minulle avoimesti ja rehellisesti.

Havainnointijakson aikana seurasin asumispalveluyksikön tavallista arkea ja minut otettiin hyvin vastaan. Henkilökunnalle tilanne oli uusi ja vaikutti ainakin aluksi siltä, että he eivät oikein tieneet miten suhtautua siihen, että heidän työtään joku tarkkailee. Tutkimukseni aihe koettiin kuitenkin ajankohtaisena sekä mielenkiintoisena ja asioista kerrottiin avoimesti enkä kokenut, että minulta yritettäisiin salata mitään.

Tutkimuksessani haastattelut ja käydyt keskustelut täydentävät havainnointiaineistoa. Haastatteluissa esiintyi paljon yhdenmukaisuutta tekemiini havaintoihin nähden ja näin ollen ne vahvistivat ja tukivat saamiani kokemuksia.

Havaintojaksoni aikana oli henkilöstön resurssipulaa runsaiden sairaslomien sekä vuosilomien vuoksi ja sijaisia oli useita. Tästä johtuen henkilökunta oli poikkeuksellisen kuormittunut ja toiminta ei välttämättä vastannut ns. normaalia arkea. Toisaalta taas työyhteisöissä kohdataan näitä tilanteita jatkuvasti ja työntekijät joutuvat työskentelemään näissä muuttuvissa tilanteissa.

Omat kokemukseni työstä kehitysvammaisten parissa ja asumispalveluyksiköistä vaikuttavat väistämättä tutkimuksen lopputulokseen, vaikka pyrinkin mahdollisimman objektiiviseen havainnointiin. Kirjasin havaintojani yhteisissä tiloissa asukkaiden ja henkilökunnan ollessa paikalla sekä päiväkirjaa kirjoitin kotona havaintojeni perusteella. Tekeмиäni muistiinpanoja en näyttänyt asukkaille tai henkilökunnalle, enkä kertonut tekemistäni huomioista, ettei se vaikuttasi osallistujien käyttäytymiseen ja toimintatapoihin.

4 TUTKIMUSTULOKSET

Pappilanpuiston asumispalveluyksikkö tarjoaa kehitysvammaisille ympärivuorokautisen asumisen palveluja. Pappilanpuiston asumispalveluissa laatu tarkoittaa asukkaan mielipiteiden kuuntelemista, vaihtoehtojen tarjoamista, tarvittavan tuen antamista kotona ja sen ulkopuolella, yhdessä tavoitteiden luomista ja keinot niiden saavuttamiseksi, läheisten kuunteleminen ja heidän mielipiteensä huomioidaan sekä tehdään yhteistyötä asukkaan ympärillä toimivien tahojen kanssa.

Asumispalveluyksikkö sijaitsee hyvien kulkuyhteyksien päässä, josta asukkailla on mahdollisuus kulkea helposti mm. bussilla. Asumispalveluyksikön tilat mahdollistavat hyvin asukkaiden yksityisyyden ja yhteiset tilat keittiö sekä olohuone sijaitsevat yksikön keskellä, jossa on mahdollisuus yhdessä olemiseen muiden kanssa. Asukkaiden oma koti on huone, jossa on wc, suihku ja pieni keittonurkkaus. Jokainen asukas oli sisustanut ja laittanut kotinsa haluamallaan tavalla. Yhteisessä käytössä ovat olohuone, keittiö, sauna, pesu- ja pyykkihuoltotilat sekä parvekkeet.

4.1 Itsemääräämisoikeus, osallisuus päätöksenteossa ja omiin asioihin vaikuttaminen

Asukkaiden itsemääräämisoikeus toteutui Pappilanpuistossa hyvin, vaikka ryhmäasuminen asettaa sille omat haasteensa. Asukkaiden mukaan vammaisten oikeuksissa on itsemääräämisoikeuden toteutumisessa tapahtunut muutosta yhteiskunnallisella tasolla. Itsemääräämisoikeudesta puhutaan heille paljon ja kokemus oli, että he saavat päättää asioistaan enemmän. Lakimuutos kehitysvammaisten itsemääräämisoikeudesta ei ole aiheuttanut kuitenkaan merkittäviä muutoksia asumispalveluyksikön toiminnassa. Pappilanpuistossa on aina huomioitu asukkaiden itsemääräämisoikeuden toteutuminen.

Asukkaille tehtävä asumisensuunnitelma sisältää itsemääräämisoikeutta tukevat toimenpiteet. Toimenpiteet ovat yksilöllisiä esim. itsenäinen asioiden hoidon tukeminen, jolloin asukas on paremmin ajan tasalla asioistaan sekä oman elämänhallinnan parantaminen osallistumalla arki askareisiin mm. pyykkien hoito. Suunnitelmaan on kirjattu asukkaan kannustaminen omien valintojen tekemiseen ja kunnioitetaan hänen vapauttaan valita itse mieleisensä asioita.

Itsemääräämisoikeus näkyi arjessa niin, että jokainen sai toimia oman päivärytmensä ja menojensa mukaan. Siivoukset sai hoitaa omaan tahtiin ja tyyliin, wc:n siivoamisesta työntekijät huolehtivat hygieniasta syistä. Pukeutumisessa ohjattiin sään mukaan, mutta kaltsareissa sai olla, vaikka koko päivän, jos niin halusi. Asukkaita ei yritetä ohjailta valintojen tekemisessä vaan kunnioitetaan asukkaan valintaa ja päätöstä. Ruoka oli tarjolla tiettyinä kellonaikoina, mutta asukkaat saivat tulla syömään silloin kuin halusivat.

”Kyllä mä sillai päätän täällä kaikki mitä mä täällä kotona touhuan”

(Asukkaan haastatteluaineisto)

Asukkaiden osallistumista omaan terveydenhoitoon mahdollistetaan yksilöllisesti mm. verensokerinmittauksilla ja lääkkeiden jakamisella. Noin puolet asukkaista jakavat itse lääkkeensä ohjaajan kanssa ja ohjaaja auttaa vain niissä tilanteissa, kun asukas tarvitsee ohjausta. Osa asukkaista tiesi tarkkaan mitä lääkkeitä ja mihin tarkoitukseen ne hänellä olivat, kun taas toiset olivat niistä vähemmän tietoisia. Heidän kanssaan lääkehoitoa käytiin läpi ja siitä keskusteltiin jakamisen yhteydessä, jotta asukas saisi tietoa lääkehoidostaan.

Hyvin yleinen käytäntö on, että henkilökunta kirjaa asukkaan päivittäisiin tapahtumiin oman näkemyksensä siihen liittyvistä asioista. Pappilanpuistossakin tämä oli käytäntö pääsääntöisesti, mutta satunnaisesti asukas otettiin mukaan kirjaamiseen ja häneltä kysyttiin mitä hän haluaisi päivästäan kirjattavan. Kirjaamiset tehdään yleensä vuoron tai päivän päätteeksi aikataulullisista syistä, mikä saattaa vaikuttaa siihen, että asukas harvemmin osallistuu kirjaamiseen. Yksikössä on käytettävissä kannettava laite, joka mahdollistaisi esim. kirjaamisen kahdestaan asukkaan kanssa hänen huoneessaan.

Asukkaat osallistuivat jonkin verran asioidensa hoitamiseen puhelimitse, vaikka he eivät pystyisi kommunikoimaan puheella. Tilattaessa esim. taxia tai parturia asukas oli vieressä, kun aikaa varattiin. Näin hän osallistuu ja voi varmistua siitä, että asiat on hoidettu ja voi myös tuntea vaikuttavansa omiin asioihinsa. Raha-asioidensa hoitamisessa asukkaat ovat harvoin mukana. He saavat tarvitsemansa käyttörahaa henkilökunnalta, mutta eivät osallistu tai ole mukana rahojen kirjaamisessa. Asukkaan osallistuessa rahavarojensa kirjaamiseen hän olisi tietoisempi raha-asioistaan ja loisi mahdollisuuden hallita sekä oppia rahankäyttöään.

Kaikki harrastukset joihin asukkaat osallistuvat olivat kohdennettu kehitysvammaisille. Näissä ryhmissä osataan huomioida kehitysvammaisten erityistarpeet. Yleisiin kaikille tarkoitettuihin harrastusryhmiin osallistuminen laajentaisi heidän sosiaalista kanssakäymistään ja lisäisi tasavertaisuuden sekä osallisuuden tunnetta.

Kehitysvammaisille ihmisille perheen merkitys korostuu ja omaisten rooli elämässä on hyvin suuri. He luovat kehitysvammaiselle turvallisuuden tunnetta sekä tuovat kuuluviin hänen ääntään ja oikeuksiaan. Toisaalta monet kehitysvammaiset ovat tottuneet siihen, että omaiset päättävät heidän puolestaan asioita. Toteutuuko kehitysvammaisen tahto, jos omaiset ovat asiasta eri mieltä? Antavatko kehitysvammaisten omaiset heidän tehdä omia valintojaan?

Fyysiset tuen ja avun tarpeet toteutuvat hyvin ja toiminnat painottuvat niihin sekä ne hoidetaan aina ensisijaisesti. Psykkistä tukea ja keskusteluaikaa asukkaille on vähemmän ja siitä tingitäänkin, silloin kun henkilökuntaa on vähemmän. Asukkaat saavat valita keneeltä työntekijältä haluavat apua tai ohjausta. Ketään ei vaadita toimimaan tietyn työntekijän kanssa, jos hän ei halua. Aina tämä ei tietenkään ole mahdollista työvuorojen vuoksi tai sitten asukkaan täytyy olla valmis odottamaan. Huomatessaan henkilökuntaa olevan vähemmän asukkaat eivät välttämättä pyydä kaikkea mitä tarvitsevat vaan joustavat omista tarpeistaan.

Pappilanpuiston asukkaiden sosiaaliset kontaktit rajoittuivat pääasiassa toisiin asukkaisiin, läheisiin, asumispalveluyksikön sekä päivä- ja työtoiminnan henkilökuntaan ja avustajiin. Ystäviä tavattiin päivä- ja työtoiminnassa sekä discossa joka toinen viikko. Harvoilla on asumispalveluyksikön ulkopuolisia ystäviä joihin he ovat yhteydessä vapaaajallaan. Heikkiläkin (2015) toteaa pro gradu tutkielmassaan kehitysvammaisten ihmisten sosiaalisten suhteiden rajoittuvan usein lapsuuden perheeseen, virallisiin tahoihin sekä muihin kehitysvammaisiin.

Asukkaista huomaa, että he pystyvät ja osaavat tehdä omaa elämäänsä koskevia valintoja sekä elää sellaista elämää kuin haluavat.

4.2 Esteitä osallisuuden toteutumiseksi

Palvelut muodostavat suuren osan kehitysvammaisen ihmisen elämää ja mahdollistavat hänen osallistumisestaan sekä osallisuuden kokemista. Palvelut ovat kuitenkin asia missä Pappilanpuiston asukkaat kokevat olevan asia mihin heillä ei ole riittävästi vaikutusmahdollisuuksia. Pappilanpuistolla on juuri takana asumispalveluiden kilpailutus, mikä päättyi asukkaiden toiveen mukaisesti, että sama palveluntuottaja KVPS Tukena Oy tulee jatkamaan palveluntuottajana.

”Tosi kurjalta tuntuu, että se on jonkun muun päätettävissä, että kuka sitte, että ketä täällä on töissä ja että miten asiat tehdään nii ei se kauheen kivalta tunnu” (Asukkaan haastatteluaineisto)

”Se olis tärkeä että tutut ihmiset saa jatkaa ja meillä on tuttu johtaja joka tuntee meidät ja saadaan itte vaikuttaa niihin asioihin niin se on tosi tärkeä” (Asukkaan haastatteluaineisto)

Asukas kertoi, että heidän mielipidettään oli selvitetty kaupungin taholta kilpailutuksessa. Asukkaat olivat pitäneet päiväkirjaa ja oli järjestetty työpajoja heille tärkeistä asioista, joissa oli mukana asukkaita, läheisiä, kaupungin sosiaalityöntekijä, päivätoiminnan työntekijä sekä asumispalveluiden työntekijä. Tunne siitä, olivatko heidän mielipiteensä vaikuttaneet, oli jäänyt kuitenkin epäselväksi.

”Must olis ihan kiva tietää, että mitä ja onko niitä asioita otettu siinä kaupungin ja Tukenan väliseen sopimukseen mitä on kirjattu ja mikä meille on tärkeä, koska mun mielestä seki kuvastaa sitä laatua, että meitä olis niiku kuunneltu.” (Asukkaan haastatteluaineisto)

Henkilökohtaisten avustajien palvelu oli toinen palvelu, mikä aiheutti paljon keskustelua asumisyksikössä. Kaikilla asukkailla on avustaja käytössä joka mahdollistaa pääosin heidän liikkumisensa asumisyksikön ulkopuolella. Asukkaat ovat riippuvaisia henkilökohtaisesta avustajasta, koska asumispalveluyksikön henkilökunnan toimia ei ole vapaa-ajan toimintoihin juurikaan resursoitu. Henkilökohtaisen avun palvelu tulee kaupungin kautta ostopalveluna. Avustajapalveluun oltiin tyytymättömiä sekä asukkaiden että henkilökun-

nan puolesta. Avustaja on lähes joka kerta eri henkilö ja monesti avustaja oli jäänyt tule-matta tilattuna aikana ja silloin myös asukkaan meno peruuntuu, mikä on hänelle suuri pettymys. Joka kerta on epävarmuus avustajan saapumisesta. Asumispalveluiden tuotta-jan KVPS Tukena Oy:n puolelta asiaan oli lähdetty etsimään ratkaisua palvelusetelin kautta, jossa asukkaalla olisi mahdollisuus tuttuun avustajaan ja lisäksi palvelun parem-paan toimivuuteen.

Omiin asioihin vaikuttaminen toteutuu hyvin, mutta on muista ihmisistä riippuvaista. Toi-saalta siihen saattaa vaikuttaa myös se, että asukkaat ovat tottuneet siihen, että heidän puolestaan päätetään asioista. He saattavat pelätä päätösten tekemistä, etteivät tekisi vir-heitä. Tässä kohdassa juuri riittävän tiedon saaminen ja tuki mahdollistaisivat kehitys-vammaisen aktiivisemmän osallistumisen päätöksiin. Asukkaat itse kokevat kuitenkin saavansa vaikuttaa omiin asioihinsa riittävästi.

4.3 Ohjaaja, auttaja vai kontrolloija?

Asumispalveluyksikön henkilökunnalla on olennainen rooli kehitysvammaisen osallisuu-den mahdollistajana sekä osallisuuden esteiden poistajana. Heidän työnkuvaansa kuuluu auttaa ja tukea asukkaita kaikissa heidän elämäänsä liittyvissä asioissa. Työntekijöiden on oltava aktiivisia asukkaiden kuuntelemisessa ja heidän toiveidensa selvittämisessä. Pappilanpuistossa asukkaat kohdataan tasa-arvoisina ja kunnioittavasti. Työntekijöillä on aikaa kuunnella asukkaita ja heidän toiveitaan, sekä myös toimia toiveiden ja tarpeiden mukaisesti. Asumispalveluyksikössä on rento ja kodinomainen ilmapiiri, jonka luomi-nessa henkilökunta on avainasemassa. He ovat helposti lähestyttäviä sekä asukkaille että omaisille. Mitä suurempi toimintakyvyn rajoite kehitysvammaisella ihmisellä on, sitä suurempi on myös riippuvuussuhde ympärillä oleviin ihmisiin. Käytettävissä olevat re-surssit vaikuttavat henkilökunnan mahdollisuuksiin toteuttaa asukkaiden osallisuutta.

”Mä oon aatellu, että oon täällä töissä ihmisenä” (Työntekijän haastatte-luaineisto)

Lähes kaikki asukkaiden toiveet henkilökunta pystyy toteuttamaan. Kun asukkaan toi-veita ei ole mahdollista toteuttaa, perustellaan asia hänelle niin, että hän sen ymmärtää.

Havaintojeni mukaan asukkaiden osallistamista olisi mahdollista kehittää. Henkilökunta tekee paljon asukkaiden puolesta asioita, joihin asukkailla löytyisi kykyä, osaamista ja halua. Tämä näkyy etenkin keittiössä tapahtuvissa toiminnoissa ruokailutilanteissa. Asukkaille tarjoillaan usein ruuat ja juomat pöytiin valmiiksi, vaikka he pystyisivät toimimaan keittiössä ja muissakin kodin askareissa itsenäisesti tai ohjattuna. Tuttu henkilökunta tietää valmiiksi mistä asukkaat pitävät, mutta poistaako se asukkailta valinnan mahdollisuuden eikä vaihtoehtoja näin ollen huomata tarjota.

”Mää ihmettelen, että miks mä en saa auttaa. Elämä olis parempaa, jos saisin auttaa enemmän” (Asukkaan haastatteluaineisto)

Osallisuuden toteutuminen edellyttää yhteisön, jossa on mahdollista toimia, olla arkisessa elämässään tarpeellinen sekä tulla kuulluksi ja nähdyksi omana itsenään sekä arvokkaana osana yhteisöä. (Nivala & Ryynänen 2013, 31-33.)

Henkilökunnalla oli joissakin toiminnoissa vaihtelevia toimintatapoja. Nämä liittyivät yleensä ruuan ja kahvin tarjoamisen aikatauluihin. Asukkaiden ei pitäisi joutua mukautumaan työntekijöiden erilaisiin toimintatapoihin vaan päinvastoin.

Työntekijöiden käyttämä ohjaus oli selkeää ja siihen kiinnitettiin huomiota esim. sanomalla yksi ohje kerrallaan. He kannustivat omatoimisuuteen ja yrittämiseen positiivisesti. Henkilökunnalla on halu kehittää toimintatapoja, kokeilla uusia ja muuttaa toimimattomia käytäntöjä sekä työn tekemisessä, että asukkaiden arjessa. Työntekijät eivät ole ainoastaan ohjaajia vaan heidän välillään on monelle kehitysvammaiselle hyvin merkityksellinen ihmissuhde.

4.4 Yhteisön merkitys ja yhteisiin asioihin vaikuttaminen

Pappilanpuiston asumispalveluyksikössä asuu 15 asukasta, joten ryhmäasuminen asettaa sen toiminnalle omat haasteensa. Asukkailla on hyvin erilaiset avun ja ohjauksen tarpeet. Arjen toiminnat, joihin aika pääasiassa kuluu ovat ruokailut, pesuissa avustaminen, hygienian hoito, pyykinpesut, siivoukset, terveydenhoidon asiat ja kirjaamiset. Asukkaiden toiveet menoista ei ole mahdollista toteuttaa heti vaan ne pitää suunnitella etukäteen, koska päivittäinen aikataulu ja resurssit vaikuttavat menojen mahdollistamiseen.

Ryhmäasumisen haasteisiin kuuluu, että henkilökunnalla ei ole aina mahdollista tehdä asioita sillä hetkellä, kun asukas pyytää. Asukkaat ovat tähän tottuneet, mutta päivittäisissä toiminnoissa he eivät joudu juurikaan odottamaan.

”Mää koen, että tää on semmonen paikka, että kyllä mä 10 tai 15 minuuttiakin voin odottaa, ku ei mulla oo mihkä kiire.” (Asukkaan haastatteluai-neisto)

Jotta asukas voi elää haluamallaan tavalla, tulee henkilökuntaa olla riittävästi saatavilla. Avun jonottaminen ja jatkuva ryhmässä toimiminen kuvastaa laitospäivittäisyyttä eikä toteuta itsemääräämisoikeutta ja osallisuutta. (Kehitysvammaisuus: Itsemääräämisoikeus, 2018.)

Asumispalveluyksikköön ruoka tulee valmiina tai puolivalmiina. Asukkailla ei ole mahdollisuutta vaikuttaa mitä lämpimänä ruokana tarjotaan. Henkilökunnan resurssit eivät mahdollista ruuan valmistamista alusta alkaen. Lisukkeiden esim. salaattien tekemisessä asukkailla on mahdollista olla usein mukana. Samassa rakennuksessa sijaitsee ikäihmisten palvelukeskuksen ruokala ja osa asukkaista käyttää toisinaan tätä vaihtoehtona asumispalveluyksikön ruualle. Suurin osa asukkaista haluaa syödä yhdessä muiden kanssa. Yhdessä ruokailu on tärkeä tapahtuma, milloin kohdataan muita asukkaita ja kokoonnutaan yhteen. Positiivisena koetaan mahdollisuus, että jos ei halua olla yksin voi aina tulla toisten seuraan yhteisiin tiloihin.

”Kaikki syö yhdessä, voidaan kokoontua yhdessä, on seuraa eikä tarvi olla yksin” (Asukkaan haastatteluai-neisto)

Yhteisiin tiloihin tullaan syömään, tapaamaan muita asukkaita sekä työntekijöitä, juttelemaan ja yhteisiin tapahtumiin. Lähes kaikki haluavat syödä yhteisissä tiloissa, vaikka heillä on myös mahdollisuus syödä omassakin huoneessa. Asukkaat elävät asumispalveluyksikössä kodinomaisesti. Heille ei pyritä järjestämään ”ohjelmaa” vaan jokainen elää hyvin yksilöllistä elämää. Arki on yleensä melko kiireistä, mutta viikonloppuisin on rauhallista yhdessäoloa ja henkilökunnalla on mahdollisuus tehdä asukkaiden kanssa erityyppäisiä.

Sauna ja suihkuvuorot määrittävät paljon asumispalveluyksikön päivärytmiä. Vuorojen suunnittelussa asukkaat eivät ole mukana vaan heille ehdotetaan ja tarjotaan valmiiksi mietittyjä vaihtoehtoja. Tällä tavoin työntekijät pykivät jakamaan työtään tasaisemmin käytettävissä olevien resurssien puitteissa ja asukkaiden henkilökohtaiset menot huomioiden. Osallisuuden toteutumisen näkökulmasta asukkaan mukana oleminen olisi kuitenkin olennaista.

Asukaspalaverit ovat monessa kehitysvammaisten asumispalveluyksikössä asukkaiden vaikuttamisen ja kuulemisen kanava. Pappilanpuistossa asukaspalaverit järjestetään viikoittain. Itse osallistuin yhteen palaveriin ja tutustuin aiemmin pidettyjen palaverien pöytäkirjoihin. Asukkaiden osallistuminen palaveriin on vapaaehtoista ja jokaisen valintaa osallistua tai olla osallistumatta kunnioitetaan. Osallistujia on yleensä noin puolet asukkaista. Palaverissa käytetään kommunikointimenetelmiä monipuolisesti ja huomioidaan jokainen osallistuja. Palaverimuistioiden kirjaamiskäytännöt vaihtelevat paljon. Osa muistioista on kirjattu hyvinkin suppeasti jolloin asukaspalaverin merkitys vaikuttaa jäävän vähäiseksi. Tarkasti ja yksityiskohtaisesti kirjatusta palaverimuistioista tulee vaikutelma, että asukaspalaverille on varattu aikaa, sitä on valmisteltu, siihen on panostettu ja se koetaan tärkeäksi.

KVPS Tukena Oy:n palvelukonseptiin kuuluu asumispalveluyksikön yhteistyöryhmän toteuttaminen. Yhteistyöryhmään kuuluvat asukasedustajat, läheisedustajat, päivätoiminnan ohjaaja, vammaispalveluiden sosiaalityöntekijä, Tukenan palvelupäällikkö ja asumispalveluyksikön johtaja sekä ohjaaja. Tapaamisia on noin kaksi kertaa vuodessa ja niissä käsitellään kaikkia osallisia koskevia asioita toiminnan kehittämiseksi. Yhteistyöryhmä mahdollistaa tärkeän vaikuttamisen kanavan asukkaiden ja asumisyksikön toiminnan kannalta, koska siellä on mahdollista tuoda esiin mielipiteitään, näkemyksiään ja kokemuksiaan palvelun sisältöön vaikuttaville tahoille.

Pappilanpuiston asumispalveluyksikkö sijaitsee samassa rakennuksessa ikäihmisten palvelukeskuksen kanssa. Osan asukkaista päivätoimintapiste on siellä ja he osallistuvat palvelukeskuksen tapahtumiin lähes päivittäin. Palvelukeskuksessa heillä on paljon sosiaalisia kontakteja ja siellä käyville tämä yhteisö on tärkeä.

Kehitysvammaiset yleisestikin kokevat kuuluvansa kehitysvammaisten yhteisöön. Tässä yhteisössä he saavat olla aitoja omia itsejään, ilman leimautumisen tai epäonnistumisen

pelkoa sekä ymmärtävät toisiaan. Negatiivista tässä on se, että he helposti eristäytyvät valtaväestöstä, koska kohtaamiset ja kanssakäyminen on silloin vähäisempää.

Asumisyksikkö on yhteisö jossa kehitysvammaiset ihmiset kokevat vahvaa yhteisöllisyyden tunnetta. He pitävät huolta toisistaan ja kaikkien osallistumisesta sekä osallistumismahdollisuuksista. Aukkaat kommunikoivat monilla eri tavoilla, joten he ovat oppineet ymmärtämään hyvin toisiaan ja pystyvät kommunikoimaan keskenään sekä tarvittaessa auttavat toisiaan ymmärretyksi tulemisessa.

”Täällä on muutenki semmosta kivaa arkee” (Aukkaan haastatteluaineisto)

4.5 Tulosten yhteenveto

Tutkimuksessani tutkin vain yhden asumispalveluyksikön toimintaa ja käytäntöjä sekä sen asukkaiden ja henkilökunnan kokemuksia, joten sen pohjalta ei voida tehdä yleistyksiä. Tutkimuksella saatuja tietoja voidaan kuitenkin hyödyntää asumispalveluyksiköissä asuvien kehitysvammaisten osallisuuden parantamiseksi. Tutkimukseni kohteena ollut Pappilanpuiston asumispalveluyksikkö ja sen henkilökunta sekä asukkaat eivät olleet minulle ennestään tuttuja, eikä myöskään yksikön toimintatavat, ainoastaan Tukena palveluntuottajana.

Sosiaali ja terveysalan työssä toiminnan eettisyys korostuu, koska työskennellessään ihmisten kanssa joilla on toimintakyvyn puutteita, jolloin työntekijällä on mahdollisuus käyttää valtaa avun tarvetta arvioidessaan. Mitä enemmän asiakas on riippuvainen työntekijän avusta, sitä voimakkaammin työntekijä voi käytöksellään vaikuttaa häneen. On tilanteita joissa ratkaisu voi olla selkeä esim. jos ihminen yrittää vahingoittaa itseään tai muita, mutta tilanteet ovat monimutkaisempia. Itsemääräämisoikeuden kanssa pohditaan haittaa joka asiakkaalle mahdollisesti voi aiheutua. (Malm, Matero, Repo & Talvela 2004, 412-414.)

Kehitysvammaisen asukkaan osallisuuden toteutuminen Pappilanpuiston asumispalveluyksikössä näkyy työntekijöiden asenteissa ja tavassa työskennellä asukasta arvostaen ja kunnioittaen. Palveluntuottajan KVPS Tukena Oy:n arvot: ihmisen kunnioittaminen, pal-

velujen tuottaminen ja kehittäminen yhdessä palvelun käyttäjien kanssa sekä kehitysvammaisen ihmisen osallisuus ja hyvä elämä näkyvät yksikön arjessa. Asukkaiden yksityisyydestä, vaitiolovelvollisuudesta ja luottamuksellisuudesta huolehditaan tarkasti. Itsemääräämisoikeus toteutuu yksikössä ja asukkaat osallistuvat oman arkensa sekä elämänsä suunnitteluun. Henkilökunta toteuttaa jokaisen asukkaan yksilöllistä arkea ja elämää huomioimalla hänen toiveensa ja mielipiteensä.

Henkilökunta oli havaintojaksoni aikana poikkeuksellisen kuormitettu sairaslomista ja talvilomista johtuvan resurssivajeen vuoksi. Tämä ilmeni olettavasti kiireenä ja mahdollisuudet asukkaiden henkilökohtaiseen aikaan olivat vähäisemmät. Tästä kaikesta huolimatta se ei vaikuttanut siihen, miten asukkaat kohdattiin ja heitä kuunneltiin. Kohtaaminen ja kommunikointi pysyivät kiireestä sekä lisääntyneestä työmäärästä huolimatta arvostavana ja läsnäolevana. Pappilanpuistossa asukkaiden osallisuutta ja sitä mahdollistavia asioita mietitään ja pyritään kehittämään jatkuvasti. Suurimman haasteen henkilökunnalle osallisuuden toteuttamisessa tuo ajan puute, varsinkin kun toimitaan vajaalla resursilla.

Keskeisimpiä esteitä asukkaiden osallisuuden toteutumiseksi näkisin rajoitteet kommunikoinnissa. Kun puheella ei pysty kommunikoimaan, jää kehitysvammaisen tahdon ja toiveiden ymmärtäminen helposti yksipuoliseksi. Monipuolisempien ja vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien käyttäminen antaisi mahdollisuuden joidenkin asukkaiden kohdalla oman tahdon laajempaan ymmärrykseen myös Pappilanpuistossa. Puhetta tukevien kommunikointimenetelmien käyttäminen aktiivisesti olisi tärkeää. Tähän liittyen on tärkeää saada tietoa asioista helposti luettavassa, ymmärrettävässä ja saavutettavassa muodossa, jos ihmisellä on vaikeuksia oppimisessa ja ymmärtämisessä. Osallisena oleminen ja vaikuttaminen ovat mahdotonta, jos ei ymmärrä saamaansa informaatiota.

Osallisuuden tunnetta asukkailla vähensivät olennaisesti palveluiden toimimattomuus ja vähäiset vaikutusmahdollisuudet käytössä oleviin palveluihin. Osallisuuden tunnetta lisäsivät itsemääräämisoikeuden toteutuminen, osallistumisen mahdollisuudet ja asumisyksikössä asuessa tunne joukkoon kuulumisesta.

Asukkaat olivat elämäänsä ja arkeensa asumispalveluyksikössä hyvin tyytyväisiä ja tämä sama näkemys oli myös henkilökunnalla. Omani, asukkaiden ja henkilökunnan näkemykset sekä kokemukset osallisuudesta Pappilanpuistossa olivat hyvin samanlaisia. Koettiin, että Pappilanpuistossa on hyvä henki, kaikilla on asiat hyvin ja siellä on hyvä asua.

”Tää on ihan lottovoitto päästä tänne” (Asukkaan haastatteluaineisto)

5 POHDINTA

Asumispalveluyksikössä asuvien kehitysvammaisten ihmisten osallisuus mahdollistuu itsemääräämisoikeutta kunnioittaen ja vahvistaen sekä mahdollistamalla omaa elämää koskeva päätöksenteko ja osallistuminen elämäänsä kokonaisvaltaisesti kaikilla alueilla. Henkilökunnalla on näiden mahdollistamisessa sekä toteuttamisessa keskeinen ja tärkeä rooli. Asukkaiden osallisuuden toteutumiseen vaikuttaa vahvasti palveluntuottajan sekä henkilökunnan asenteet ja arvot. Valta vaikuttaa kehitysvammaisten toimijuuteen ja osallisuuteen. Palveluilla, yhteiskunnan ja valtaväestön asenteilla sekä kehitysvammaisten kanssa toimivilla ihmisillä on valta osallisuuden mahdollistamisessa tai sen rajoittamisessa.

Osallisuudesta puhutaan ja sitä korostetaan monessa yhteydessä. Se on kuitenkin käsitteenä useimmille vaikea tai se ymmärretään vain osallistumisena. Tärkeää on muistaa, että osallisuutta on myös oikeus olla osallistumatta. Kehitysvammaisten vaikuttamisen kanavat ovat vielä hyvin vähäiset palveluissa ja yhteiskunnallisesti. Kehitysvammaisilla osallisuus edellyttää palveluita ja niistä päätettäessä harvoin kuullaan kehitysvammaista itseään.

Vaikka laeilla ja YK:n yleissopimuksella taataan vammaisille täydet ihmisoikeudet, syrjinnän estäminen ja esteettömyyden edistäminen, niin käytännössä niiden toteutumiseen vaaditaan vielä paljon työtä, vaikka viime vuosina paljon edistystä on tapahtunutkin. Laitosasumisen purkamisen jälkeen lakimuutos kehitysvammaisten itsemääräämisoikeuden vahvistamisesta ja rajoitustoimenpiteiden käytöstä on ollut merkittävä askel kohti heidän tasavertaisempia oikeuksiaan.

Pappilanpuistossa henkilökunnan asukkaita arvostava työskentelytapa on edellytys ja tärkeä perusta osallisuuden toteutumiselle. Ryhmäasuminen mahdollistaa yhteisöllisyyden toteutumista, mutta toisaalta siihen liittyy myös laitosmaisista käytäntöistä osallisuuden näkökulmasta.

Opinnäytetyön tuloksia voidaan hyödyntää asumispalveluyksikössä kehittämällä toimintatapoja osallisuuden esteitä poistamalla ja vahvistamalla osallisuutta tukevia toimintatapoja. Tämän lisäksi se lisää tietoa osallisuudesta käsitteenä sekä sen toteutumisen merki-

tyksestä. Opinnäytetyön koin oman ammatillisen kasvuni kannalta merkittäväksi. Havaintojakso oli erittäin antoisa, opettavainen ja sain siitä paljon työkaluja omaan työhöni. Ulkopuolisena havainnointi sekä kriittinen tarkastelu, tuottivat asioihin toisenlaista kokemusta ja näkökulmaa.

LÄHTEET

Ahola, S. Vammaisten asumisen ihmisoikeuskäsikirja. Esteettömyys ja saavutettavuus ihmisoikeutena. Via-projekti. Luettu 5.2.2018.

http://www.vike.fi/via/index.php?option=com_content&view=article&id=54&Itemid=55

Arvio, M. Aaltonen, S. 2011. Kehitysvammaisen potilaana. Keuruu: Otavan kirjapaino Oy.

Grönfors, M. & Vilkkä H. (toim.) 2011. Laadullisen tutkimuksen kenttätömenetelmät. Sofia-Sosiologi-Filosofiapu. Hämeenlinna.

Heikkilä H. 2015. Sosiaalisen elämän ulottuvuudet, sosiaaliset suhteet- ja verkostot kehitysvammaisen elämässä. Turun yliopisto. Kasvatustieteiden laitos. Pro gradu -tutkielma.

Hongisto, V. Repo, A. & Björkman, P. 2008. Mieli myllertää- Opas kehitysvammaisen ihmisen mielenterveyden tukemiseen. Kehitysvammaisten tukiliitto.

Hyvä elämä aivan kaikille. Tukiliitto. Tukiviesti 2/2017. Luettu 9.2.2018

<https://www.tukiliitto.fi/tarina/hyva-elama-aivan-kaikille/>

Itsemääräämisoikeus. 2016. Itsemääräämisoikeuden toteutuminen. Vernerinet Kehitysvamma-alan verkkopalvelu. Luettu 6.2.2018.

<http://verneri.net/yleis/itsemaaraamisoikeuden-tukeminen>

Kananen, J. 2014. Etnografinen tutkimus: miten kirjoitan etnografisen opinnäytetyön? Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Kehas-ohjelman hyvät käytännöt. 2016. Osallisuutta tukevat käytännöt. Vernerinet Kehitysvamma-alan verkkopalvelu. Luettu 9.2.2018.

<http://verneri.net/yleis/osallisuutta-tukevat-kaytannot>

Kehitysvammaisten palvelusäätiö. 2012. Aktiivinen tuki. Näkymiä tukea tarvitsevan henkilön osallisuuteen. Tampere: Kopiojyvä Oy.

Kehitysvammaisuus. Itsemääräämisoikeus 15.3.2017. Vernerinet Kehitysvamma-alan verkkopalvelu. Luettu 6.2.2018.

<http://verneri.net/yleis/itsemaaraamisoikeus>

Kehitysvammaisuus. Itsemääräämisoikeus. Vernerinet Kehitysvamma-alan verkkopalvelu. Luettu 8.4.2018.

<http://verneri.net/yleis/itsemaaraamisoikeus-arjessa>

Kommunikointi. Arki ja palvelut. 26.11.2015. Vernerinet Verkkopalvelu kehitysvammaisuudesta. Luettu 20.2.2018.

<http://verneri.net/yleis/kommunikointi>

Konola, K. Kekki, S. Tiihonen, P. & Marjamäki, K. 2011. Tulevaisuus omissa käsissä – Miten päämies itse johtaa oman elämänsä ja palvelujensa suunnittelua. Teoksessa Riipatti (toim.) Asumisen uusi reformi. Helsinki: THL

Lait. YK:n vammaissopimus. 30.5.2017. Vernerinet.net. Verkkopalvelu kehitysvammaisuudesta. Luettu 19.2.2018.

<http://verneri.net/yleis/ykn-vammaissopimus>

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 23.6.1977/519

Malm, M., Matero, M., Repo, M. & Talvela, E-L. 2004. Esteistä mahdollisuuksiin. Vammaistyön perusteet. Porvoo: WS Bookwell Oy.

Mäkisalo-Ropponen, M. 2016. Kohti yhdessä tekemisen kulttuuria. Tampere: Juvenes Print-Suomen yliopistopaino Oy.

Nivala E. & Ryyänänen S. Kohti sosiaalipedagogista osallisuuden ideaalia. Sosiaalipedagogiikan aikakauskirja 2013, vol. 14.

Osallisuuden edistäminen. Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen johtaminen. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2018. Luettu 14.2.2018.

<https://www.thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/osallisuuden-edistaminen>

Perustuslaki 11.6.1999/731

Saaranen-Kauppinen A. & Puusniekka A. 2006. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Luettu 5.11.2017

<http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali>

Selkokieli. Kehitysvammaliitto. Luettu 20.2.2018.

<http://www.kehitysvammaliitto.fi/selkokieli/>

Seppälä H. 2010. Hoivan ja asumisen välimaastossa. Pois laitoksista. Vammaiset ja hoivan politiikka. Helsinki: Hakapaino.

Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301

Sosiaaliturvaopas 2017. Palvelusuunnittelu 2017. Kehitysvammaisten tukiliitto. Tampereen ammattikorkeakoulu. 2017. Oppimateriaali. Laadullisen tutkimuksen luotettavuudesta diat. Luettu 5.11.2017.

<http://tabula.tamk.fi/course/view.php?id=9897>

Topo, Päivi 2012. Autonomia on arkinen asia. Memo 3/2012. Suomen muistiasiantuntijat ry.

Tutkittavien informointi. Aineistohallinnan käsikirja. 2017. Luettu 10.11.2017.

<http://www.fsd.uta.fi/aineistonhallinta/fi/tutkittavien-informointi.html>

Työelämän esteettömyys. Sosiaalinen ja psyykinen esteettömyys. Vates. Luettu 10.2.2018.

<http://www.vates.fi/tietopaketti/tyoelaman-esteettomyys/sosiaalinen-ja-psykinen-esteettomyys.html>

Vammaispalvelulaki 3.4.1987/380

Vammaispalvelut ja muut sosiaalihuollon palvelut 2017. Asuminen. Sosiaaliturvaopas 2017. Kehitysvammaisten tukiliitto.

Vammaispalvelut ja muut sosiaalihuollon palvelut 2017. Henkilökohtainen apu. Sosiaaliturvaopas 2017. Kehitysvammaisten tukiliitto.

Vammaispolitiikka ja ajattelutapojen muutos. Lait. 14.10.2015. Vernerinet Verkkopalvelu kehitysvammaisuudesta. Luettu 12.3.2018.

<http://verneri.net/yleis/vammaispolitiikka-ja-ajattelutapojen-muutos>

LIITTEET

Liite 1. Saatekirje

Hei,

Olen Susanna Virtanen sosionomiopiskelija Tampereen ammattikorkeakoulusta. Teen opinnäytetyötä kehitysvammaisen osallisuuden edistämisestä asumisyksikössä.

Opinnäytetyöni tavoitteena on saada tekemieni havaintojen kautta tietoa asumispalveluyksikössä asuvien kehitysvammaisten asukkaiden osallisuuden toteutumisesta ja siihen vaikuttavista tekijöistä.

Tutkimukseen osallistujia ovat Pappilanpuiston asumispalveluyksikön asukkaat ja henkilökunta. Teen havaintoja sekä osallistumalla toimintaan, että tarkkailemalla ulkopuolisena asumispalveluyksikössä sen arkisia tilanteita ja toimintaa. Havainnoinnin avulla pyrin saamaan tietoa asukkaiden elämästä, jotta pystyn ymmärtämään heidän osallisuuteensa vaikuttavia tekijöitä.

Opinnäytetyöni tutkimus on luonteeltaan luottamuksellinen, ja tulokset raportoin nimettömänä, eikä yksittäistä henkilöä pysty tunnistamaan opinnäytetyöstäni. Keräämäni havaintomateriaali kenttämuistiinpanot, ääninauhat ja videomateriaalit tuhotaan heti analysoinnin jälkeen. Pidän tutkimuspäiväkirjaa koko kentällä olo ajan, johon kirjaan ylös ajatuksiani ja tunteitani joita herää havainnoidessani tai haastatellessa. Kirjaan ylös myös epävirallisesti käymiäni keskusteluja. Tulkitsen ja analysoin kenttämuistiinpanoja, joiden perusteella kokoan havaintoaineistoa keskeisistä tekijöistä.

Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Tutkimukseen osallistumisen voi lopettaa missä vaiheessa tahansa. Tutkimuksen tekemiseen olen saanut asianmukaisen tutkimusluvan Tukenalta. Havaintomateriaalin kerään tammikuun 2018 aikana.